

KØBENHAVNER- NES VELFÆRD

Boligbebyggelserne i Københavns bydele og kvarterer danner rammen om københavnernes liv. Ved siden af sine roller som hovedstad og som vigtig handels- og industriby, er København en boligby med alle de funktioner, der knytter sig til livet i en storby. Byens boligkvarterer og de mange institutioner og faciliteter, der har skullet hjælpe indbyggerne gennem hele livet, er hovedtemaet i fortællingen om københavnernes velfærd. Disse steder er mere end noget andet er nærværende for den enkelte og tegner oplevelsen af Københavns mange kulturspor.

Københavnernes velfærd er én af de fire hovedfortællinger, der danner grundlag for udpegningen af værdifulde kulturmiljøer. Der er således allerede udpeget 19 vigtige og karakteristiske kulturmiljøer under dette tema. Udpegningerne følger københavnere fra vugge til grav; fra sygehusene over skoler til kirker og kirkegårde. Fremfor alt omfatter udpegningerne københavnernes boliger i de nye kvarterer, der fra sidst i 1800-tallet skulle give indbyggerne et bedre liv i nye og moderne boligkvarterer.

FORTÆLLINGEN OM KØBENHAVNERNES VELFÆRD

Indledning

Københavnernes velfærd er den fjerde og sidste af de fire sammenfattende fortællinger, som har kendetegnet Københavns udvikling, og som skal ses i tæt sammenhæng med de øvrige tre fortællinger, der væver sig sammen til én fortælling om København og københavnerne.

Københavns nyere boliger

De centrale kulturspor fra de ældre dele af københavnernes boligforhold og byliv er til dels sikret som kulturmiljøer under fortællingen om København som hovedstad. I stedet fokuserer fortællingen om københavnernes velfærd på Københavns udvikling af nye kvarterer og bydele i perioden siden midten af 1800-tallet med fokus på fornyelsen af københavnernes boliger og på den gradvise introduktion af velfærdsfunktioner, der har skullet forbedre københavnernes levevilkår.

De nye boligområder har skullet danne rammen om et tidssvarende og sundt liv for det eksplosivt stigende antal københavnerne. Fortællingen omfatter derfor en række emner og kulturmiljøer, der er karakteristiske for København som boligby med alle de velfærds- og omsorgsfunktioner og faciliteter, der har fulgt københavnerne gennem hele livet fra vugge til grav.

Hovedemnerne i fortællingen om københavnernes velfærd er afgrænset som:

- Omsorg/institutioner dvs. hospitaler, skoler, plejehjem, forsorg for særlige befolkningsgrupper, badeanstalter, plejehjem mv.
- Arbejderboliger udført efter lægernes råd om lys, luft og grønt
- Helt nye kvarterer og bydele med blandede funktioner, parker, kirkegårde mv. planlagt og opført af samtidens dygtigste arkitekter
- Parker anlagt til friluftsliv, sport og bevægelse for den almindelige borger og, som kompensati-on for de dårlige boligforhold, kolonihaver med mulighed for at dyrke egne grønsager
- Grønne strukturer, grønne gaderum i boligområder, grønne gårde, stisystemer, grønne kiler mm

Under denne fortælling er der hidtil udpeget 18 værdifulde kulturmiljøer med en stor geografisk

spredning ud over kommunen. Samtidig er der i fortællingen og i udpegningerne tilstræbt at sikre et repræsentativt udsnit af boligtyper, boformer og finansieringstyper, som netop har været kendetegnende for københavnernes udflytning til et bedre liv de nye boligområder.

Velfærdssamfundets boligbyggerier

Der er naturligt et stort fokus i fortællingen og i udpegningen af værdifulde kulturmiljøer på velfærdssamfundets byggerier, og hvordan disse har manifesteret sig i forskellige former og skalaer i Københavns boligbyggerier ikke mindst siden 1930'erne. Her er fremhævet en række kulturmiljøer, der er tidstypiske vidnesbyrd om de forskellige opfattelser af det gode liv og den gode bolig op gennem tiden ud fra både teoretiske og praktiske betragtninger. Igen har udviklingen i København på mange måder været unik på grund af det stigende befolkningstal og den politiske opmærksomhed på velfærd, som har muliggjort nye boligformer.

Velfærdsfunktioner og institutionsbyggeri

Fortællingen omfatter netop også velfærdsaspektet af velfærdssamfundets byggerier, som i udpegningerne af kulturmiljøer repræsenteret ved Bispebjerg Hospital, Sundholm og De Gamles By, som karakteristiske, tidstypiske og dynamiske eksempler på byggerier til andre medborgere end de erhvervsaktive.

Tilsvarende er uddannelsesdimensionen tænkt ind i fortællingen og er i udpegningerne repræsenteret ved nogle af de skoler, der blev opført i tilknytning til de store nye boligkvarterer som en integreret del af byvæksten i lokal skala.

Den grønne by

Københavns byplanlægning og -udvikling i de nye kvarterer og bydele har siden 1930'erne været karakteriseret ved et stort fokus på de rekreative og grønne kvaliteter i form af parker og grønne korridorer gennem byrummet. Dette fokus er tilsvarende afspejlet i de eksisterende udpegninger, som omfatter parker, kirkegårde og andre grønne rum, som flittigt anvendes af københavnerne, og som er markante træk i byrummet.

Det grønne er også med i fortællingens fokus og i udpegningerne indenfor københavnernes fritid. Her suppleres havnens fokus på fritidssejls med én af

københavnerne yndlingsbeskæftigelser; havekolonien, som er allestedsnærværende på marginaljorder rundt om i byens periferi. Havekolonien er her repræsenteret ikke bare som nyttehaver og week-endbesøg, men også som boliger for mange københavnere, der søger det gode liv udenfor bymidten.

Københavnerne indkøb

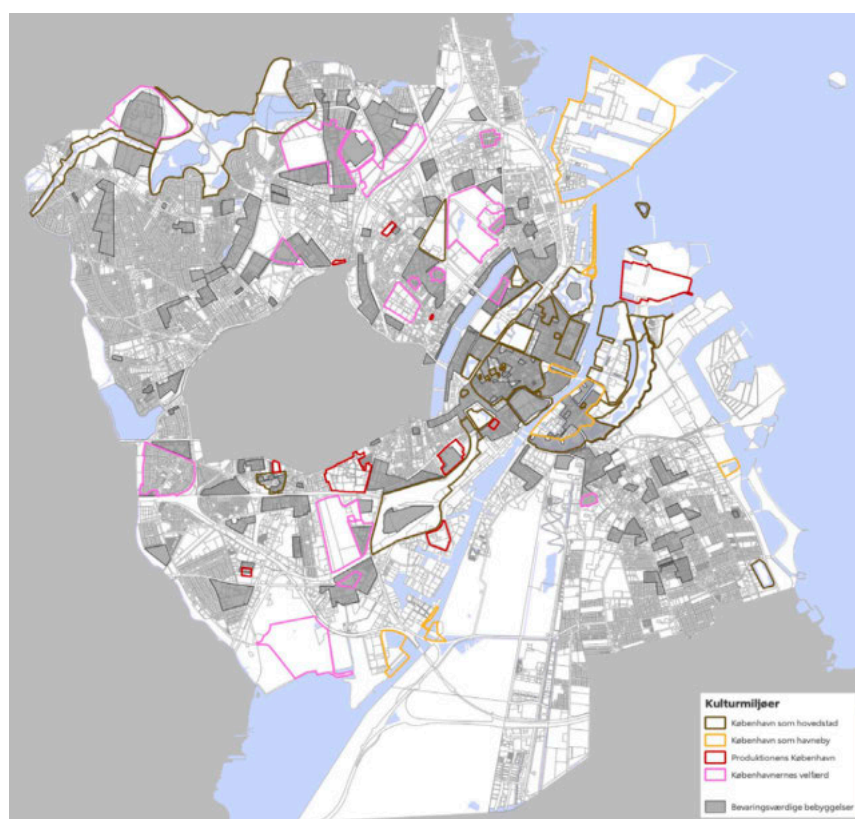
Der er dog også en række typer af aktiviteter og funktioner i københavnernes hverdag, der ikke er præciseret i fortællingen eller repræsenteret i de eksisterende udpegninger. Det gælder eksempelvis københavnernes indkøb, som ganske vist ligger implicit i et par af udpegningerne som del af boligområder, men som ikke selvstændigt er repræsenteret. Et andet eksempel ligger i det nære øvrige byliv i det offentlige rum, hvor københavnere bruger den fritid, der ikke bliver brugt i kolonihaven. Sporten er eksempelvis repræsenteret i udpegningen af Østerbro Stadion, mens de lokale bodegaer, restauranter, biografer og møntvaskerier sjældent er repræsenterede eller fremhævet som bærende bevaringsværdier.

Arkitektoniske kvaliteter

Der er en ganske naturlig opmærksomhed i de eksisterende udpegninger på de arkitektoniske kvaliteter i bebyggelserne indenfor de udpegede kulturmiljøer. Formålet er også specifikt formuleret i fortællingens begrundelse. I denne sammenhæng er det netop karakteristisk, at mange førende arkitekter har fået lov til at udfolde sig i København med eksperimenterende byggerier i en meget stor skala, og den specifikke opmærksomhed er derfor berettiget. De mere ydmyge etageejendomme og villaer, som findes i stort tal Københavns bydele, fylder til gengæld mindre.

Det er vurderingen på baggrund af den gennemførte screening, at fortællingen om københavnernes velfærd er både relevant og aktuel, selvom den kan omfatte yderligere aspekter af københavnernes hverdagsliv. Tilsvarende er det vurderingen, at de eksisterende udpegninger af værdifulde kulturmiljøer sikrer en række væsentlige, udtryksfulde og repræsentative for temaet.

VÆRDIFULDE KULTURMILJØER I KOMMUNEPLAN 2019

- 4.1 Bispebjerg Hospital
- 4.2 Sundholm
- 4.3 De gamles By
- 4.4 Enghavevej/Baunehøj Allé
- 4.5 Genforeningspladsen
- 4.6 På Bjerget inkl. Grundtvigs Kirke, Bispeparken og kirkegården
- 4.7 Kvarteret ved Ellebjerg Skole inkl. idrætsareal, Frederiksholm Kirke og Haveforeningen Frem
- 4.8 Tingbjerg
- 4.9 Sjællandsgadekvarteret inkl. Sjællandsgade Skole, badeanstalt, Simeons Kirke
- 4.10 Brumleby
- 4.11 Kartoffelrækkerne
- 4.12 Kildevældskvarteret
- 4.13 Vigerslev Haveby
- 4.14 Lersøparken inkl. haveforeninger
- 4.15 Valbyparken inkl. haveforeninger
- 4.16 Fælledparken og Østerbro Stadion
- 4.17 Assistens Kirkegård
- 4.18 Vestre Kirkegård

UDVIKLINGSTRÆK I KØBENHAVNERNES VELFÆRD

Indledning

Det har været et væsentligt element i screeningen at kortlægge centrale udviklingstendenser omkring Københavns rolle og historie som boligby og som et hjem for byens indbyggere. Formålet har været at identificere eventuelle behov for at udpege supplerende historier, som bør fastholdes gennem bevaringsværdige kulturspor som sammenhængende kulturmiljøer.

Som det allerede fremgår af ovenstående, er centrale historier og kulturspor fra centrale aspekter af fortællingen om københavnerens velfærd allerede dækket gennem de eksisterende kulturmiljøudpegninger. Forskellige typer af boliger, institutioner og rekreative rum op gennem tiden er således velbelyste med sikringen af et langt hen and vejen repræsentativt udsnit af væsentlige kulturspor.

Københavnerens boliger

Byens boliger har altid været en afgørende faktor i Københavns udvikling, fordi boligerne udgør rammen om københavnerens hverdagsliv. Udviklingen af hensigtsmæssige boliger har været ét af byens vigtigste udviklingstræk i byens historie.

Som det allerede fremgår af fortællingen om københavnerens velfærd, skabte industrialiseringen i 1840'erne et betydeligt pres på den snævre og overbefolkede middelalderby indenfor byens volde. Borgernes ønsker om at kunne flytte til bedre vilkår blev kun aktualiseret af for eksempel koleraepidemiene i 1850'erne. Med åbningen af voldene fra 1856 blev der nye muligheder i det delvist åbne opland, der tidligere havde været optaget af volde og af demarkationsområderne.

Brokvartererne

Brokvarterernes lejekaserner skød op i fra 1860'erne og frem til den anden side af århundredeskiftet. De nye boliger skulle ikke bare absorbere de mange, der flyttede ud af middelalderbyen; de skulle også rumme det enorme antal tilflyttere, der flyttede fra landet og ind til byens nye industriarbejdspladser. Allerede efter én generation, var der ved århundredeskiftet igen behov for nye boliger med nye standarder, som de trange lejekaserner ikke kunne levere.

Udflytning til forstæderne

Her gav indlemmelsen af nye områder i Københavns Kommune helt nye muligheder for at etablere sig udenfor byen i nye og tidssvarende kvarterer – og eventuelt i egen bolig. I løbet af perioden fra århundredeskiftet og frem til 1960'erne blev de nye områder bebygget med forskellige boligtyper og i en byplanskala, som ikke er set siden.

Moderne boliger i nye skalaer

Der var et akut behov for fornyelse af boligmassen, og i de næste generationers store boligbyggerier eksperimenterede man med, hvordan man indrettede den ideelle bolig til den moderne arbejder. Arbejderne havde fået penge og var blevet organiserede, og de kunne derfor stille krav til boligerne. Organiseringen og en generelt større social bevidsthed betød også, at der ikke længere skulle bygges mest muligt på mindst mulig plads; der skulle være lys og luft og plads i de nye bebyggelser. Så mens meget boligbyggeri stadig blev indpasset i byens struktur og skulle betjenes af det omkringliggende byrum, fik arkitekter, filosoffer og byplaningeniører også rum og plads til at tænke i nye ideelle boformer i kæmpe skala i de nye kvarterer.

Det er blandt andet kendetegnende for flere af Københavns boligbyggerier fra særligt 1950'erne, at de er tænkt så store og med så stor opmærksomhed omkring beboernes behov, at de har en unik "all inclusive"-struktur, som man kun møder få andre steder i landet og særligt i omegnskommunerne. Disse store byggerier blev fra starten tænkt og opført med en række velfærds- og omsorgsfunktioner, der muliggjorde et liv i den samme bebyggelse fra vugge til grav. Boligforeningerne indtænkte således i dialog med kommunen funktioner til hele livet i de nye kæmpebebyggelser; jordemoderklinikker, daginstitutioner, skoler, indkøbsmuligheder, kirke og – som i Folehavekvarteret – en bedemandforretning. Kun arbejdspladserne og fritidsaktiviteterne manglede – men de var med boligområdernes placering og udviklingen af lokale bydelscentre tæt på.

Det har været et særligt udviklingstræk for Københavns udvikling i særligt 1940'erne og 1950'erne, at den som en storby med et traditionelt og vedvaren-

de politisk fokus på omsorg har København arbejdet i helt andre skalaer, end man har kunnet de fleste andre steder.

Moderne boliger til alle livsfaser

Endeligt skete der efter 1. Verdenskrig et gradvist skift i samfundets menneskesyn, og den traditionelle københavnske arbejder blev også medborger i det velfærdssamfund, der i de næste årtier rullede over samfundet, og som på afgørende vis også kom til at tegne Københavns udvikling. Sammen med nye boliger i de nye områder, skulle medborgerne også have nye uddannelsesmuligheder med lokale skoler, som sammen med velfærds- og omsorgsinstitutioner skød op i de nye kvarterer.

Her blev der samtidig introduceret nye boliger til nye grupper. Blandt de første til at flytte ud var børnefamilierne, og børn blev i slutningen af 1930'erne introduceret som et tema i de nye bebyggelser. De blev nu opført med børneværelser, legepladser på de store varmemesterplæner og med daginstitutioner, der tillod mor at gå på arbejde.

Også de lidt større unge fik nye boliger fra 1940'erne. Her skød i tidens løb tusindvis af studieboliger op tættere på uddannelserne i byens campusområder til de mange unge, der søgte uddannelser i København. Og siden blev der.

Men også i den anden ende af livet skete det forandringer i boligsituationen og i de ældre københavneres hverdagsliv. Hvor mange ældre tidligere havde boet hos deres børn under trange vilkår, begyndte der fra århundredets begyndelse af skyde alderdomshjem op, mens ældreboligerne først stødte til de nye bebyggelser i 1950'erne, hvor de første store generationer af ældre i København dukkede op. De bedre levevilkår begyndte at vise sig i gennemsnitslevetiden.

Byens nye infrastruktur

Med udviklingen af nye og store boligområder skete der også en udvikling af den infrastruktur og de kommercielle faciliteter, der skulle understøtte de nye bydele og kvarterer. Nye veje og baner begyndte at forbinde bydelene på tværs og gav plads til en

privatbilisme, som København aldrig har formået at absorbere. Tilsvarende fik københavnernes nye decentrale indkøbsmuligheder i de nye bydele, som også har været med til at tegne byrummet med væsentlige strukturer.

Finansieringen af nye boliger

Behovet for og efterspørgslen efter nye og tidssvarende boliger udenfor bymidten var på den ene side en drivende faktor i byens udvikling i mere end 100 år.

Den anden afgørende side af boligudviklingen har været udbuddet af boliger - der aldrig har været stort nok – og ikke mindst boligfinansieringen. For nok havde arbejderne fået flere penge, men det lå stadig udenfor de fleste københavnernes rækkevidde selv at finansiere en bolig.

Allerede fra århundredets begyndelse blev der derfor etableret forskellige offentlige ordninger, der skulle hjælpe med finansieringen af nye boliger. Byggeföreninger blev allerede udbredte i sidste halvdel af 1800-tallet, men med statslån kom de for alvor gang i byggeriet af særligt énfamilie- og dobbelthuse i de indre forstæder. Her gik flere – ofte fra samme arbejdsplads eller samme branche sammen om at finansiere og bygge.

Fra 1920 og for alvor fra 1933 fik boligforeningerne og deres medlemmer også muligheder for at bygge med statslån, og disse ordninger dannede frem til 1952 basis for de store nye samlede bebyggelser, der blev opført. Til gengæld stillede staten krav om byggeriets håndværksmæssige og arkitektoniske kvaliteter.

Boligforeningerne fik gennem de nye finansieringsordninger en afgørende indflydelse på, hvilke typer af boliger, der skulle opføres, og i sidste ende, hvordan København udviklede sig.

Ejer- og finansieringsformerne i boligbyggeriet er nogle af de kulturspor, der direkte kan aflæses i byen i dag i kraft af boligernes kvaliteter og former, som står som vidnesbyrd om den mest markante udviklingsperiode, som byen har gennemgået.

Et faldende folketal

Herefter gik det nedad. I løbet af 1960'erne flyttede en stor del af Københavns industrier ud af byen, havnen mistede en del af sin betydning, og store dele af boligmassen i bymidten og på brokvartererne var nedslidt og helt utidssvarende. Resultatet var, at der blev færre og færre københavnere fra 1960 og frem til 1980'erne.

Nedgangen blev synlig i byrummet, hvor industrier og havnearealer blev forladt, og der blev gennemført omfattende saneringer af den ældre boligmasse. I takt med tidens sans for store skalaer overvejede man at rive hele bydele ned, for at forny byen.

Særligt på brokvartererne skete der omfattende saneringer og renoveringer af det tætte boligbyggeri. Mange af de traditionelle baghuse blev erstattet af nye åbne gårdrum, som skulle give mere lys og luft og dermed fremme den rekreative udnyttelse af rummene. Samtidig fik mange af de eksisterende lejligheder etableret egne toiletter og badeværelser til erstatning for toiletter i gården eller på bagtrappen. Først i 1961 blev de sidste latriner tømt på Vesterbro.

Københavns fornyelse

I løbet af 1980'erne og for alvor fra 1990'erne begyndte København at genopfinde sig selv som boligby. Der blev indledt omfattende transformationer af tidligere erhvervs- og boligområder; ældre boliger i bymidten og på brokvartererne blev renoveret, og der skete betydelige huludfyldninger. I store dele af havnen begyndte egentlige nye boligkvarterer at skyde op på de tomme havnearealer.

København er igen blevet en populær boligby med et højt velfærdsniveau, hvor efterspørgslen på boliger stadig overgår prisen; en problemstilling, der har kendetegnet København i flere hundrede år. Med transformationerne ændrer det kendte bybillede igen udtryk og giver københavnernes og deres velfærd nye rammer. Samtidig tilfører omdannelserne nye kulturhistoriske lag og kvaliteter til en kendt fortælling, og der skal måske være en opmærksomhed på i tide at sikre kulturspor, som er opstået i denne seneste omdannelse af byen.

INTERESSER I ET NATIONALT, REGIONALT OG LOKALT PERSPEKTIV

Nationale og regionale interesser

Fortællingen om københavnernes velfærd rammer lige ned i den opmærksomhed, der er omkring sikring af velfærdssamfundets bygninger. Slots- og Kulturstyrelsen gennemførte i 2008 en mindre undersøgelse af typiske byggerier, der har præget det 20. århundredes boligbyer. Her fremhæves netop mange af de emner, typer og kvaliteter af kulturværdier og -miljøer, som udgør kernen i Københavns Kommunes fortælling om københavnernes velfærd, og som i vid udstrækning allerede er repræsenteret gennem de eksisterende kulturmiljøudpegninger.

Lokale interesser

Set fra et lokalt perspektiv synes interessen for bolig- og velfærdsbyen at være stor. Det er de 51 konkrete forslag til nye kulturmiljøer, der er indkommet fra byens lokaludvalg i forbindelse med screeningen, et klart udtryk for.

Mange forslag fra lokaludvalgene har samme fokus som fortællingen og bidrager med væsentlige, nye forslag til kulturmiljøer og med ny viden om byens

udviklingstræk indenfor temaet. Lokaludvalgene repræsenterer jo netop en del af de bydele og kvarterer, der er vokset frem som en del af Købehavns udvikling i de sidste 150 år.

En del af forslagene synes at tage udgangspunkt i ønsket om at bevare lokale værdier, der netop danner rammen om det gode liv i en lokal kontekst. Samtidig er der en klar opmærksomhed omkring, at nogle af de mindre, sammensatte boligmiljøer og rekreative områder er under pres fra byens udvikling.

Frem for alt repræsenterer de mange forslag et indtryk af, at Københavns udvidelser og kvalitetene i de nye byrum er blevet en indlejret del af identiteten i bydelene.

Der er på grundlag af screeningen af eksterne forslag og bemærkninger ikke fundet anledning til at anbefale ændringer i fortællingen om københavnernes velfærd.

FOKUSOMRÅDER I SCREENINGEN

I forlængelse af den indledende kortlægning af Københavns væsentlige historier og udviklingstræk er der formuleret en række fokusområder, der særligt er undersøgt gennem screeningen for eventuelle nye værdifulde kulturmiljøer.

Fokusområderne vedrører særlige udviklingstræk, som særskilt er undersøgt og eventuelt bør afspejles og sikres som kulturspor. Screeningens har i denne sammenhæng holdt sig indenfor den eksisterende afgrænsning af temaet.

Der har i screeningen af fortællingen om københavnernes velfærd særligt været fokus på følgende temaer:

- Ikke fornyede ældre kvarterer med tætte baggårde, særligt på brokvartererne, idet dette aspekt ikke er afspejlet i de nuværende kulturmiljøudpegninger.
- Nyere boligbyggerier med fokus på velfærd og familieliv. Herunder særligt fokus på byggerier, der specifikt er blevet målrettet til eksempelvis børnefamilier.
- Et repræsentativt udsnit af boligtyper og ejendoms- og finansieringsformer med særligt fokus på forskellige typer af boliger, som forskellige finansieringsformer har gjort mulige.
- Store sammenhængende boligbyggerier/byplaner, herunder boligforeningernes indflydelse på byudviklingen i stor skala
- De indre forstæder og overgangen til de ydre forstæder i omegnskommunerne, herunder de indre forstæders overordnede byplanstruktur og skalaskift i byggeriet i randzonerne
- Villabyerne, herunder fokus på omdannelses-kvarterer med ombyggede og fornyede traditionelle villaer som et udtryk for ændrede krav til boligen
- Den lokale detail- og dagligvarestruktur, herunder særligt butiksliv med direkte tilknytning til samlede boligområder.
- Vidnesbyrd om bolignøden, herunder midlertidige boliger, der er blevet permanente
- De rekreative strukturer fra Den Grønne Betænkning med særligt fokus på realiseringen af visioner i betænkningen som synlige grønne strukturer i det aktuelle byrum.
- Studieboliger, herunder særligt kollegiebyggerier

KVALIFICERING OG ANBEFALING AF NYE KULTURMILJØER

Indledning

På grund af det meget store antal forslag til et tema, der allerede omfatter et stort antal udpegninger, har der også i forbindelse screeningen og vurderingen af forslag indenfor dette tema været væsentligt at foretage en omfattende vurdering og prioritering blandt de tolv forslag til kulturmiljøer med henblik på at reducere antallet af nye kulturmiljøer.

Foruden en yderligere kulturhistorisk bedømmelse af hvert af forslagene, har bruttolisten været genstand for flere drøftelser i projektets arbejdsgruppe. Herunder er der inddraget en vurdering af de pågældende områders umiddelbare sårbarheder og potentialer for bevaring og udvikling. Endeligt er indgået en vurdering af mulighederne for at indarbejde de foreslåede kulturmiljøer i kommunens planarbejde.

En sådan vurdering vil naturligvis bero på en række subjektive skøn, og det er ikke umiddelbart muligt at foretage en objektiv rating af de enkelte kulturmiljøers evne til at opfylde udpegningskriterierne.

Høj prioritering – anbefales udpeget som værdifulde kulturmiljøer i kommuneplanen:

Bellahøjhusene som et eksempel på nyskabende arkitektur til arbejderboliger i en stor skala

Den sammenhængende bebyggelse er et unikt, velafgrænset og velbevaret kulturmiljø, der har fastholdt de oprindelige værdier og principper, der lå til grund for dets opførelse. Det besidder således fortsat en høj autenticitet og integritet og er et let afkodeligt kulturmiljø.

Der er ved vurderingen lagt vægt på det sammenhængende områdes særlige byplanmæssige historie og arkitektoniske kvaliteter, som bidrager med væsentlige nye aspekter af Københavns boligudvikling.

Middel prioritering:

Jyllandshusene på Rundholmen som et eksempel på tidligt almennyttigt boligbyggeri med fokus på

børnefamilier.

Det intakte og velbevarede kulturmiljø bidrager med et væsentligt nyt tema om 1930'ernes nye familieidealer i boligbyggeriet, som supplerer de eksisterende udpegninger.

Det er ved prioriteringen af anbefalingerne lagt til grund, at bygningerne allerede er sikret som bevaringsværdige med en høj vurdering. Samtidig bidrager det forhold, at bebyggelsen er ejet af en boligforening, til at der også fremover vil ske en homogen udvikling af bebyggelsen.

Folehavekvarteret som et eksempel på et jævnt almennyttigt boligbyggeri i meget stor skala med alle faciliteter og opført på få år. Til forskel fra flere andre store, samlede boligbebyggelser fra samme periode - eksempelvis Tingbjerg, blev der i dette område lagt mindre vægt på byggeriets arkitektoniske og byplanmæssige kvaliteter og mere på at skabe flest mulig boliger på mindst mulig plads.

Det meget store boligområde er et væsentligt, intakt og velbevaret vidnesbyrd om enkle boligbyggerier i København i meget stor skala, som bidrager til fortællingen med et væsentligt kulturspor.

Det er ved prioriteringen af anbefalingerne lagt til grund, at bygningerne allerede er sikret som bevaringsværdige med en middel vurdering, men at området er udsat i forhold til en mulig fortætning med nybyggeri. De større, samlede bebyggelser fra samme periode er samtidig repræsenteret i de eksisterende udpegninger ved Tingbjerg.

Epidemihospitalet Øresundshospitalet som et eksempel på et kommunalt behandlingssted for epidemiramte og senere regionalt hospital.

Øresundshospitalet er et velbevaret vidnesbyrd om og repræsentant for udbygningen af kommunale faciliteter, der fra slutningen af 1800-tallet skulle sikre Københavnernes velfærd og sundhed, og området rummer fortsat en række stærke bevaringsværdier. Det bidrager i kraft af dets historie med et nyt aspekt til fortællingen om Københavnernes velfærd.

Det er ved prioriteringen af anbefalingerne lagt til grund, at bygningerne allerede er sikret som bevaringsværdige med en høj vurdering, og at områdets sammenhæng er sikret gennem en bevarende lokalplan.

Svenskehusene ved Ellebjerg som et eksempel på et midlertidigt barakbyggeri, der har skullet afhjælpe bolignød og huse udsatte grupper.

Kulturmiljøet står som et meget repræsentativt eksempel Københavns mange midlertidige boligløsninger. Kulturmiljøet supplerer og perspektiverer derved fortællingen om Københavnernes velfærd med et vigtigt aspekt.

Der er ved prioriteringen lagt vægt på, at bygningerne til dels allerede er vurderet som bevaringsværdige og dels, at områdets autentiske udtryk er svækket af senere ombygninger.

Boligkvarteret omkring Husum Vænge og Humlevænget i Husum som et eksempel på et jævnt, almennyttigt boligbyggeri i meget stor skala med flere boligtyper.

Det meget store og intakt bevarede boligområde med dets tilhørende servicefunktioner og institutioner understøtter fortællingen om Københavnernes velfærd og særligt temaet omkring de moderne arbejderkvarterer opført i perioden 1930-1960.

Mens en stor del af de enkelte bygninger er udpegede som bevaringsværdige, er bebyggelsen som helhed sårbar overfor eksempelvis fortætning på de åbne arealer. Der er dog ved prioriteringen lagt til grund, at hovedparten af bebyggelsen i sin helhed er udpeget som bevaringsværdig bebyggelse i kommuneplanen med henblik på at sikre bebyggelsens helhedspræg.

Lav prioritering:

Byggeföreningsvillaeerne på Degnemose Allé som et tidligt eksempel på byggeföreningsboliger i de indre forstæder.

Områdets bebyggelse understøtter fortællingen om Københavnernes Velfærd, herunder særligt embedsmænds og funktionærers tidlige udflytning til nye villakvarterer i Københavns nye indre forstæder mod nordvest og vest.

Det er ved kvalificeringen vurderet, at områdets bygninger er omdannede i sådant omfang, at det oprindelige udtryk delvist udviskes, selvom dets bevaringsværdier stadig er til stede i kraft af den oprindelige struktur og beliggenhed ved åbne arealer.

Den engelske haveby som et eksempel på havebybebyggelser med særlige arkitektoniske kvaliteter i de indre forstæder.

Det meget velbevarede kulturmiljø fremstår meget intakt og med dets oprindelige kvaliteter. Kulturmiljøet uddyber dermed fortællingen om Københavnernes velfærd med et væsentligt eksempel på boligföreningsbyggerier med større boligenheder.

Det er ved prioriteringen lagt til grund, at områdets enkeltbygninger er vurderet bevaringsværdige med høj bevaringsværdi. Samtidig har boligföreningen AAB som ejer udarbejdet en udviklingsplan for området, der netop sigter mod at gennemföre en modernisering, der fastholder og understreger bebyggelsens historiske sammenhæng og karakter, hvilket vurderes at bidrage til at sikre bebyggelsens fremtidige bevaring med en høj integritet.

Bispebjerg Park Allé som et eksempel på gennemgående grønne strukturer og korridorer i de indre forstæder.

Det velbevarede kulturmiljø repræsenterer i den valgte afgrænsning en særlig del af Københavns ideelle byplanlægning og supplerer fortællingen med et væsentligt nyt aspekt.

Kulturmiljøet lever med den angivne afgrænsning principielt op til udpegningskriterierne og vil således kunne udpeges som værdifuldt kulturmiljø. Det er ved den endelige kvalificering vurderet, at en selvstændig udpegnings af det aktuelle område bør prioriteres lavt. I stedet vil det med fordel kunne indgå i en større udpegnings, der omfatter øvrige

grønne strukturer som angivet i Den Grønne Betænkning.

Byggeforeninger i Valby som eksempel på et større område med byggeforeningsboliger i forskellig form og fra forskellige perioder i de indre forstæder.

Kulturmiljøet udgør i samlet form i alt seks store byggeforeninger indenfor et afgrænset område i Valby. De seks byggeforeninger er i denne screening vurderet under ét, idet de netop samlet har været med til at tegne udviklingen i denne del af Valby. Kulturmiljøets værdi og væsentlige bidrag til fortællingen om Københavnerens velfærd ligger netop i den påvirkning, som byggeforeningerne havde på Valbys udvikling.

Det er ved kvalificeringen og prioriteringen vurderet, at dele af bebyggelsernes oprindelige kvaliteter og væsentlige ensartethed med tiden er blevet udvisket, hvilket gør kulturmiljøet svært afkodeligt som en helhed med flere dele. Samtidig er de væsentligste bygninger allerede vurderet bevaringsværdige og tre delområder (Den Røde by, Selveje og Kløverbladet) er udpeget som bevaringsværdig bebyggelse.

Generelle vurderinger ved udpegningerne

Der har ved screeningen og vurderingen af de eventuelle nye kulturmiljøer været lagt stor vægt på områdernes kulturhistoriske værdier og kun i anden række bebyggelsernes arkitektoniske kvaliteter. Herunder har der under screeningen været valgt en bredere tilgang til spørgsmålet omkring arkitektonisk originalitet ud fra den betragtning, at tidstypiske omdannelser af byggeriet netop afspejler vores skiftende krav til den gode bolig op igennem tiden. Det er her karakteristisk, at en stor del af velfærdssamfundets byggeri har haft en lang, uændret levetid, hvilket er et vidnesbyrd om de arkitektoniske kvaliteter, som meget af byggeriet havde fra starten.

Flere af de foreslåede områder er sammenhængende, almene bebyggelser, hvor bevaringsværdierne knytter sig til det ensartede udtryk, fri- og fællesarealerne, og i flere tilfælde også den store skala. I de almene boligforeningsområder, ses ikke i samme

grad de forskelligartede og ofte ukoordinerede om- og tilbygninger og øvrige bygningsændringer, som ofte præger private villa- og rækkehusbebyggelser. At området har én eller få ejere (de almene boligorganisationer) kan derfor i et vist omfang være med til at sikre områdernes ensartede helhedspræg.

En del byggerier er dog med tiden blevet omdannet i et sådant omfang, at de egentlige bevaringsværdier er forsvundet eller udviskede. Det gælder særligt i forhold til de mange seriebyggerier, der findes i rækkehusbyggerierne og i mange af byggeforeningshusene, hvor én af de bærende bevaringsværdier ligger i at kunne genkende husene som hørende sammen. Disse forbindelser er flere steder blevet udviskede, og bebyggelserne kvalificerer derfor ikke i samme omfang til en udpegnings som kulturmiljøer. Dette har blandt andet været medvirkende til ikke at anbefale en række kulturmiljøer, som er blevet foreslået af lokaludvalgene, fordi områdernes kulturhistoriske værdier set i et større perspektiv er ikke længere til stede.

Samtidig er der ved vurderingen lagt vægt på at supplere de eksisterende udpegninger indenfor rammerne af den systematik, der har ligget til grund for de oprindelige udpegninger. Her har der været valgt en klar tilgang, der har sikret en både kronologisk, bygningstypologisk og arkitektonisk repræsentativitet i udpegningerne. Denne tilgang er som udgangspunkt blevet fulgt ved at pege på mulige kulturmiljøer, der er kan ses i samme systematik. Herunder er der ved vurderingen taget udgangspunkt i at sikre nye steder og historier indenfor de formulerede fokuspunkter for screeningen.

Endeligt er der i forbindelse med kvalificeringen og ikke mindst prioriteringen af de enkelte miljøer blevet foretaget en vurdering af den eksisterende beskyttelse af områdets bevaringsværdier gennem en udpegnings som bevaringsværdig bebyggelse, gennem bevaringsvurderingen af de enkelte bygninger og gennem beskyttelse gennem lokalplanlægning. I denne sammenhæng er områder uden sikring af de værdifulde sammenhænge blevet prioriteret.

Det almennyttige boligbyggeri i Københavns indre forstæder eksploderede igen i 1950'erne efter Besættelsens mangel på byggematerialer. På Bellahøj i Brønshøj-Husum blev Danmarks første højhuse opført 1950-57 på jorder, der havde tilhørt landstedet Bellahøj.

Mogens Irming og Tage Nielsens oprindelige bebyggelsesplan fra 1944 var inspireret af Le Corbusiers visioner om mere plads, luft og lys ved at bygge i højden. Højhusene blev opført af ikke mindre end fire boligselskaber, der valgte hver sin tegnestue til byggeriet: AKB med Eske Kristensen, fsb med Edvard Heiberg og Karl Larsen samt Ole Buhl og Harald Petersen, AAB med Dan Fink og KAB/SAB med A/S Dominia og Stadsarkitektens Direktorat som arkitekter.

Det eksperimentelle byggeri af stål, beton og glas afprøvede nye, effektive metoder og satte gang i boligbyggeriet efter 2. Verdenskrig. Meningen var, at

alle uanset indkomst skulle have mulighed for at bo i Bellahøj, men på grund af det eksperimenterende byggeri blev huslejen høj.

De 28 punkthuse er placeret efter solorientering, udsigtsforhold og slag-skygger fra nabohusene. I alt rummer husene 1.300 lejligheder på ét til fem værelser samt tre underjordiske garageanlæg.

De enkelte højhuse består af to forskudte fløje i 9-13 etager med glas-trappehuse. Husene ligger i en park med kuperet terræn og et amfiteater med plads til 2.000 tilskuere tegnet af C.Th. Sørensen. Endvidere er der adgang til friluftsbadet Bellahøjbadet, som i dag er det overdækkede Bellahøj Svømmestadion.

Det grønne område og friluftsscenen ved punkthusene er ved et stisystem forbundet med Degnemo- sen, der fremmer områdets parkkarakter.

Bellahøjhusene repræsenterer endnu et tidstypisk

billede på udviklingen i Københavns boligstruktur – ikke mindst i de indre forstæder. Samtidig er bebyggelsen et udtryk for de skiftende teoretiske, ideologiske og politiske overvejelser i midten af det 20. århundrede om, hvordan den moderne arbejder bør leve. Samtidig er den et vidnesbyrd om de store sociale og demografiske udfordringer, som omdannelsen af industribyen til service-metropol har skabt i løbet af den sidste generation.

Samtidig er Bellahøjhusene et godt eksempel på boligselskabernes og boligforeningernes meget store indflydelse på udbygningen af København, som kom til at præge mange boligbyggerier i byens indre forstæder i perioden mellem 1930 og 1970. I tæt dialog med stadsarkitekten blev der tænkt i de helt store skalaer og ofte i eksperimenterende byggerier, der også vidnede om boligselskabernes økonomiske formåen.

Bebyggelsen understøtter derved på flere måder

med væsentlige aspekter af fortællingen om Københavnerens velfærd.

Bellahøjbebyggelsen er et fikspunkt i bybilledet og kan ses fra store dele af det nordlige København. Trods omfattende renoveringer er områdets struktur og husenes egenartede udtryk velbevaret. Blandt de bærende bevaringsværdier kan nævnes:

- Bebyggelsens struktur med de fire typer af punkthusers indbyrdes placeringer og mellemliggende åbne parkarealer
- De enkelte punkthusers arkitektoniske udtryk
- Adgangen til og integrationen af Degnemosen, Bellahøj Camping og Brønshøjparken som rekreative arealer
- Restauranten, svømmebadet og indkøbscenteret som støttefunktioner i bebyggelsen

Bygningerne er allerede vurderet som bevaringsværdige med høje SAVE-vurderinger på 2.

ANDRE KULTURMILJØER PÅ BRUTTOLISTEN

Boligkvarteret omkring Husum Vænge og Humlevænget i Husum

De store boligområder ved Husum Vænge, Glumsøparken og Humlevænget er storslåede vidnesbyrd om Københavns byplanlægning i den helt store skala med Københavns Kommune og de almennyttige boligforeninger KAB og SAB som de drivende kræfter.

Kvarteret er udlagt på ét af de steder og efter de anvisninger, der allerede i 1903 blev fremlagt i Uraniplanen og senere i den Grønne Betænkning om principperne i byens grønne korridorer og gentaget i Fingerplanen fra 1947. Den kileformede struktur kan føres tilbage til den oprindelige stjerneudstykningsområdet i 1781.

Boligområdet er et meget stort sammenhængende almennyttigt boligbyggeri. Byggeriet består af flere dele og er opført etapevis i tiden 1942-53. På grund af krigens mangel blev de sidste dele først opført i 1952.

Byggeriet består af både etageejendomme og rækkehuse. Hertil kommer handels- og servicefunktioner, ældreboliger og institutioner samt Husum Skole, der ligger placeret som centrum i bebyggelsen.

Boligkvarteret er karakteristisk med sin symmetriske gadestruktur og sine meget store grønne arealer, der danner en grøn akse gennem hele byggeriet og yderligere sætter skolen i fokus.

Boligkvarteret er et meget fint og velbevaret eksempel på byplanlægning af almennyttige boliger i stor skala i Københavns indre forstæder. Byggeriet er meget karakteristisk placeret ved Frederikssundsvej og med adgang til Islev og Husum stationer. Dermed blev der skabt direkte forbindelse til indre by.

Kulturmiljøet rummer en række bevaringsværdier, der knytter sig til den overordnede bebyggelsesstruktur, herunder rækkehusbebyggelsen med de karakteristiske knækkede ender, der tilpasser sig gadeforløbet og den spejlede struktur i etageboligerne samt samspillet med de åbne grønne områder omkring den grønne akse gennem hele bebyggelsen.

Boligområdet understøtter fortællingen om Københavnerens velfærd og særligt temaet omkring de moderne arbejderboliger, der 1930-1960 opstod i Københavns indre forstæder som et alternativ til lejeboligerne på brokvartererne.

Området er ikke omfattet af en lokalplan, der sikrer dets bevaringsværdier og sammenhænge. Hovedparten af bebyggelsens bygninger er dog allerede i et vist omfang beskyttet. Husum Skoles hovedbygning er bygningsfredet, mens rækkehusbebyggelsen er udpeget som bevaringsværdig med en SAVE-vurdering på 3. Områdets etageboliger er vurderet med en SAVE-værdi på 4.

ANDRE KULTURMILJØER PÅ BRUTTOLISTEN

Jyllandshusene på Rundholmen, Vanløse

Jyllandshusene på Rundholmen i Vanløse er et godt eksempel på, hvordan man i løbet af 1930'erne og 1940'erne eksperimenterede med nye boligformer, der skulle give yngre familier fra provinsen eller udflyttere fra brokvartererne gode levevilkår.

Bebyggelsen omfatter 62 rækkehuse på samt fire fireetagers etageejendomme med 52 lejligheder og er opført af Dominia A/S for KAB og den selvejende institution Jyllandshuse i 1942 med støtte fra staten. Organisationen Jyllandshuse skulle netop bidrage til at skaffe boliger til de mange yngre mennesker, der flyttede til job i København.

Bebyggelsen er et meget tidligt, fint og velbevaret eksempel på 1940'ernes opgraderede almennyttige arbejder- og funktionærboliger. Her er størrelsen på boligerne i rækkehusene værd at bemærke. Med sine 95-105 m² (63-81 m² boligareal) var boligerne noget større end samtidigt standard. Én af forklaringerne på boligstørrelsen er, bebyggelsen er ét af de første eksempler under KAB på store almennyttige boliger til én familie.

Det eksperimentelle i bebyggelsen var, at man introducerede børn som et tema. Bebyggelsen er det første eksempel under KAB på boliger bygget med deciderede børneværelser og legestue. Til bebyggelsen blev samtidig anlagt en stor legeplads med stier

gennem bevoksningen samt en egen daginstitution og sågar en jordemoderklinik.

Bebyggelsen understøtter fortællingen om Københavnerens Velfærd med et væsentligt tema om byggeri til børnefamilier, hvor børn blev et selvstændigt tema og en motiverende faktor i udflytning fra brokvartererne.

Bebyggelsen har vist sig langtidsholdbar, og der er ikke blevet foretaget ombygninger på husene. Området er fortsat meget populært blandt børnefamilier.

Bebyggelsen er meget velbevaret og har beholdt sit oprindelige udtryk med de to velbevarede rækkehusstokke med deres karakteristiske buer mod nord samt etageejendommens funktion som portal til rækkehusbebyggelsen mod Hanstholmvej. Tilsvarende er bebyggelsens haver, legepladser og daginstitution bevaret. Bebyggelsen udgør dermed et komplet og velafgrænset kulturmiljø med en stærk fortælling.

Området er ikke omfattet af en lokalplan, der sikrer dets bevaringsværdier og sammenhænge. Hovedparten af bebyggelsens bygninger er dog allerede i et vist omfang beskyttet, idet rækkehusene er vurderet som bevaringsværdige med en SAVE-vurdering på 3 og etageboligerne har en SAVE-vurdering på 4.

Folehavekvarteret i Valby

I tiden efter Besættelsen var der i København en meget stor boligmangel som følge af brokvarterernes nedslidning og en enorm tilflytning til byen fra provinsen. Særligt langs de store indfaldsveje til København opstod der derfor i begyndelsen af 1950'erne store almennyttige boligkvarterer med etageejendomme. Mellem indfaldsvejene opstod typisk store områder med énfamiliehuse, hvilket gav disse nye indre forstæder en meget sammensat karakter. Funktionerne var dog de samme; moderne boliger til arbejdere og funktionærer tæt ved indfaldsvejene og ringvejene indenfor kommunen.

Boligkvarteret ved Folehaven i Valby er én af de største og meget karakteristiske indre forstæder, der opstod efter Besættelsen. Bebyggelsen blev opført 1952-55 for Fagforeningernes Boligforening for København og Omegn af arkitektfirmaet Houmøller Klemmensen. Bebyggelsen omfatter i alt 67 boligblokke med 2.680 lejemål med et mindre butikcenter og et ungdomshus. Bebyggelsen blev i 1956 suppleret med Kirsebærhavens Skole, børnehaven og et bibliotek, og i 1966 fik området sin egen kirke (Margrethekirken) opført for Københavns Kirkefond af arkitekterne Rolf Graae og Wilhelm Wohlert.

Tilsammen udgør bebyggelsen og dens tilknyttede funktioner en hel, kompakt bydel, der tillader et helt liv fra vugge til grav. Dermed er bebyggelsen et godt

eksempel på den byplanlægning i meget stor skala og det nye velfærdssamfund, som karakteriserede meget boligbyggeri i 1950'erne.

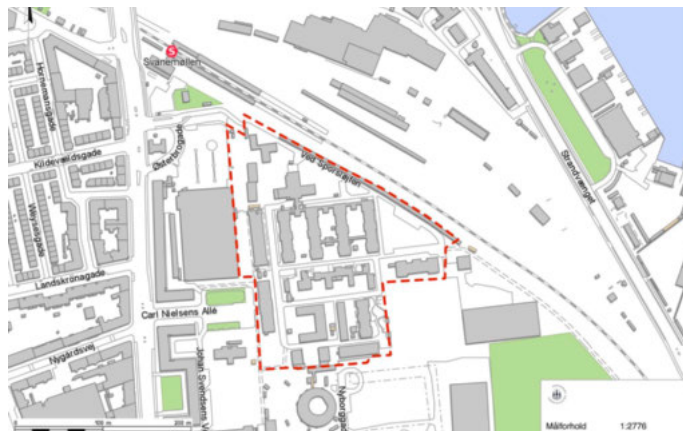
Idealerne betød også flest mulige boliger for færrest mulige penge på de allerede kostbare arealer i Københavns indre forstæder. Boligblokkene i billige gule sten ved Folehaven blev placeret rundt om åbne "varmemesterplæner" uden landskabelige kvaliteter eller særlige særkender i en monoton rytme.

Kulturmiljøet med dets boliger er et meget tidstypisk vidnesbyrd om centrale aspekter af den moderne fortælling om Københavnerens Velfærd, som den opstod med velfærdssamfundet i løbet af 1950'erne. Samtidig er kulturmiljøet ét element i fortællingen om produktionens København; her boede – og bor – den moderne industri- eller servicearbejder med nem adgang til byen og dens industriområder i en struktur, som har holdt sig frem til i dag.

Kulturmiljøet er i al væsentlighed bevaret med en intakt struktur og et autentisk udtryk. Herunder eksisterer bebyggelsens lille butikcenter fortsat. Bebyggelsens etageejendomme bevaringsværdighed vurderes med en SAVE-vurdering på 4, mens den gældende lokalplan muliggør fortættelse af området, hvilket kan påvirke dets historiske udtryk.

ANDRE KULTURMILJØER PÅ BRUTTOLISTEN

Epidemihospitalet Øresundshospitalet, Østerbro

Som en konsekvens af den eksplosive befolkningsudvikling, de sanitære forhold og luftforureningen i indre bys snævre gader, blev København flere gange ramt af større epidemier, der bredte sig voldsomt i byen. Samtidig blev byen opmærksom på behovet for at kunne behandle syge med smitsomme sygdomme på et særskilt hospital, og byen fik derfor i slutningen af 1870'erne sit første egentlige epidemihospital.

Epidemihospitalet, Øresundshospitalet blev bygget ud til Øresundskysten i byens nordlige udkant. Luften ved siden af det store gasværk i Nordhavnen var ikke meget bedre, men her kunne de syge isoleres.

Hospitalet ligger i dag gemt bag de tidligere sporvognsremisser (Svanemøllehallen) og består af en lang række selvstændige bygninger i gule sten og med karakteristiske overdækkede verandaer, hvor de syge kunne få lys og luft. Bygningerne blev opført 1875-76 og var tegnet af arkitekt Vilhelm Friederichsen. Hver afdeling havde sit eget hus omkring åbne gader som centerakser for at sikre, at afdelingerne kunne isoleres fra hinanden. Hertil kom i 1902 en større hovedbygning. På området findes endvidere egne værksteder og servicefunktioner og har nærmest karakter af en lille by, fordi hospitalet skulle kunne fungere uden kontakt til omverdenen gennem længere tid i tilfælde af en epidemi. Hospi-

talsgrunden har derfor også været omsluttet af et højt og fint udsmykket plankeværk, hvor kun stykket mod baneterrænet i dag er bevaret.

Hospitalet fortsatte som epidemihospital frem til 1950'erne og overgik herefter til anden behandling indenfor sygehusvæsenet frem til 1982.

Øresundshospitalet står i dag som et meget fint og velbevaret vidnesbyrd om den store udbygning af Københavns sundhedsvæsen, som skete i slutningen af 1800-tallet.

Øresundshospitalet er et velbevaret vidnesbyrd om og repræsentant for udbygningen af kommunale faciliteter, der fra slutningen af 1800-tallet skulle sikre Københavnernes velfærd og sundhed. Det rummer fortsat en række stærke bevaringsværdier i form af bebyggelsens struktur gadeforløb med de intakte enkeltbygninger samt en række mindre kulturspor, der vidner om den oprindelige funktion.

Dele af hospitalets bygninger er vurderet som bevaringsværdige med en SAVE-vurdering på 3, mens værksteder og mindre bygninger ikke er vurderet. Samtidig er området dog omfattet af en bevarende lokalplan (337), som sikrer såvel enkeltbygninger som den samlede bebyggelsesstruktur med fokus på bebyggelsens historiske og arkitektoniske kvaliteter.

Svenskehusene ved Ellebjerg

København har i flere omgange oplevet en egentlig boligkrisis, hvor manglen på boliger har været så akut, at Københavns Kommune har måttet etablere nødboligkvarterer i byen. Dette gjaldt særligt i tiden efter de to verdenskrige, hvor byggeriet havde stået stille i flere år midt i nogle af Københavns største vækstperioder. Flere steder blev der således opført midlertidige boliger ved brug af blandt andet militære barakker fra Københavns Befæstning eller med træbarakker fra Sverige eller Finland.

I årene umiddelbart efter Besættelsen var situationen akut for mange. Der skete en betydelig tilflytning, en del var blevet hjemløse på grund af bombardementer, og så var der i tiden 1945-47 mere end 60.000 tyske flygtninge i København. I forbindelse med afviklingen af den tyske flygtningelejr på Kløvermarken i 1947 blev 86 af de i alt 560 svenske fremstillede træbarakker flyttet fra Kløvermarken og opstillet ved Ellebjerg i Valby; det eneste større område i København, der på dette tidspunkt endnu ikke var fuldt udbygget.

Hvert af de små énetages huse blev anvendt til at huse op til 6 personer, hvor de på Kløvermarken havde været anvendt til 12 personer. Pladsen var dog stadig trang, der var ikke indlagt vand eller el, og opvarmning skete med små kakkelovne. Til gengæld blev der opstillet fælleshuse med bad og

toiletter og i starten også et fælleskøkken.

Husvildeboligerne fortsatte som nødboligløsning for Københavns Kommune til begyndelsen af 1990'erne, hvor husene blev omdannet til en andelsforening.

Kulturmiljøet står som et meget repræsentativt eksempel på de mange midlertidige boligkvarterer, som Københavns Kommune gennem tiden har introduceret til udsatte og boligløse borgere. Kulturmiljøet supplerer og perspektiverer derved fortællingen om Københavnerens velfærd med et vigtigt aspekt. Tilsvarende repræsenterer kulturmiljøet et eksempel på den store søgning, som den almindelige urbanisering og ikke mindst krige og konflikter har medført i København som landets hovedstad.

Kulturmiljøet består fortsat af de mange små, rødmaledede træhuse placeret langs smalle veje. De oprindelige huse er vurderet bevaringsværdige med en SAVE-vurdering 3. Dette sikrer dog ikke kulturmiljøets integritet som en samlet autentisk struktur med en klar udsagnskraft.

Byggeföreningsvillaerne på Degnemose Allé

Bebyggelsen omfatter i alt 42 villaer opført 1906-08 som en byggeförening for tjenestemænd ved Københavns Kommunes magistrat. De står i dag som et fint vidnesbyrd om Københavns massive udvidelse mod nordvest i tiden efter kommuneindlemmelsen i 1901-02 og de store opkøb af grunde i omegnskommunerne. Boligområdet er godt eksempel på den første bølge af boligområder langt fra bymidten og uden direkte stationsadgang, men som lå i cykelafstand til city. Industrielt fremstillede cykler blev almindelige i disse år og åbnede adgang til nye områder.

Boligerne blev opført på et grundstykke oprindeligt erhvervet af Københavns Kommune omkring Degnemosen. Der er tale om flere forskellige grundtyper af villaer med høje arkitektoniske og håndværksmæssige kvaliteter, som alle blev tegnet til og finansieret gennem byggeföreningen. Boligerne på 120-150 m² blev fra starten opført med indlagt vand og toilet og med centralvarme.

Til forskel fra tilsvarende bebyggelser i de ydre forstæder, var disse villaer ikke tænkt med nyttehaver, men med dekorative haver med enkelte frugttræer og med direkte tilknytning til rekreative landskabelige elementer; Degnemosen, som allerede på dette tidspunkt blev udlagt som park.

Boligerne er i dag til dels meget ombyggede, selvom flere fremstår autentiske og meget originale. Selvom boligerne i dag er indlejret i et langt større villakvarter, er adgangen til Degnemosen og vejstrukturen langs mosen fastholdt. Samtidig står kvarteret i en

skærende kontrast til Bellahøjhusene, der står som et bagtæppe for bebyggelsen.

Kulturmiljøet rummer en række kulturhistoriske og arkitektoniske bevaringsværdier, herunder gade- og matrikelstrukturen og husenes grundlæggende arkitektur, skala og håndværksmæssige kvaliteter. Hertil kommer nærheden til Degnemosen.

De fleste af områdets huse er i dag stærkt ombyggede, hvilket i betydelig grad har sløret deres arkitektoniske fælles ophav og udtrykket som en sammenhængende bebyggelse. Omdannelserne afspejler dog samtidig en kulturhistorisk udvikling af kravene til den moderne énfamiliebolig over de sidste 120 år.

Områdets bebyggelse understøtter fortællingen om Københavnerens Velfærd, herunder særligt den tidlige udflytning til nye villakvarterer i Københavns nye indre forstæder mod nordvest og vest. Her fik den nye middelklasse af funktionærer og embedsmænd mulighed for at etablere sig i egentlige villakvarterer i énfamiliehuse med haver. Kommunens egne embedsmænd gik forrest i udflytningen med etableringen af denne byggeförening.

Området er ikke omfattet af en lokalplan, der sikrer dets struktur og bebyggelse. En del af de enkelte huse er dog vurderet med en SAVE-vurdering på 4, hvilket vil blive taget i betragtning ved en senere lokalplanlægning.

ANDRE KULTURMILJØER PÅ BRUTTOLISTEN

Den Engelske Haveby

Havebyen på Bavnevangen i Brønshøj - også kendt som den engelske haveby - er et særligt eksempel på boligforeningernes udbygning af de nye områder mod nordvest og udviklingen af de indre forstæder. I 1922-23 skabte Arbejdernes Andelsboligforening et kombineret etage- og kædehusbyggeri efter forbillede fra engelske havebyer. Byggeriet blev tegnet af arkitekt Niels Gotenborg og blev i 1924 præmieret af Københavns Kommune.

Mod Frederikssundsvej blev opført to større etagebygninger med små lejligheder, som dels tjener som port til og dels afskærmer de store kædehuse langs den slyngede Bavnevangen. Som et kendetegn for Arbejdernes Andelsboligforening er etageejendommene opført i røde sten, mens foreningens rækkehuse altid var i gule sten. Begge dele af bebyggelsen er opført med en meget høj arkitektonisk og håndværksmæssig kvalitet i Bedre Byggeskik. Havebyen fuldføres af den direkte adgang gennem porte til Brønshøjparken, som AAB anlagde i 1936 og af et fælleshus med børnepasning. Tilsvarende rummede bebyggelsen et andelsbageri.

Kombinationen af små lejligheder og kædehuse på 100-120 m² indenfor samme andelsboligforening er et tidstypisk vidnesbyrd om den erhvervs-mæssige og socioøkonomiske udvikling blandt Københavns arbejdere i takt med, at København udviklede sig som metropol i 1920'erne og 1930'erne. Der var stadig en stor andel af ufaglærte, men antallet af faglærte, mestre, funktionærer og embedsmænd udvidede arbejderbegrebet og gav grobund for nye typer af bebyggelser indenfor rammerne af arbej-

derbevægelsens andelsboligforeninger.

Havebyen er ikke kun interessant i kraft af sine arkitektoniske værdier, men er samtidig et vidnesbyrd om opvæksten af nye boligformer til nye indkomstgrupper blandt Københavns arbejdere. Efterspørgslen på lys, luft og have var stor og cykelturen til arbejdspladserne i byen værd. Kulturmiljøet uddyber dermed fortællingen om Københavnerens velfærd.

Det meget velbevarede kulturmiljø fremstår meget intakt og med dets oprindelige kvaliteter, herunder bebyggelsens samlede struktur og integritet langs den slyngede Bavnevangen. Bebyggelsen besidder fortsat sin samlede og ensartede arkitektoniske og håndværksmæssige karakter og detaljering, selvom husenes indretning er ved at være udtjent. Som et særkende for havebyen har den bevaret sin adgang til Brønshøjparken gennem porte i etageboligerne. Disse adgange til parken er et væsentligt element i den samlede bebyggelse, selvom parken er væsentligt omdannet.

Bebyggelsen er allerede udpeget som bevaringsværdig, og de enkelte bygninger er vurderet med en høj SAVE-vurdering på 2. Der foreligger dog ingen lokalplan for området, der kan regulere dets samlede udvikling og de bevaringsværdige sammenhænge i bebyggelsen.

AAB har udarbejdet et idéprogram for områdets fornyelse med fokus på de åbne rum og på en renovering og opdatering af husenes indretning.

Byggeforeninger i Valby

Tankerne om byggeforeninger opstod, fordi der manglede boliger til arbejderne bl.a. på grund af den store tilflytning til København.

Byggeforeningerne repræsenterer udviklingen i bebyggelse uden for det centrale København. Allerede inden Københavns Kommune i 1901 overtog Valby, var arbejdere og funktionærer begyndt at flytte ud i selvorganiserede byggefællesskaber, hvor man med hjælp fra anerkendte arkitekter fik anlagt karakteristiske, ensartede byggerier, som kom til at kendetegne store dele af Valbys bebyggelsesstruktur, identitet og demografi.

I perioden 1898 til 1910 blev en koloni med seks store byggeforeninger for meget specifikke faggrupper stiftet og husene efterfølgende bygget. De sidste huse var færdige i 1914.

De seks forskellige delområder med byggeforeningshuse har meget forskellig karakter med en kombination af dobbelthuse og énfamilievillaer. Enkelte steder findes samtidig etageboliger med fire lejligheder. Dette er nogle unikke træk ved disse byggeforeninger, som sædvanligvis omfattede én type af boliger.

Det er et gennemgående træk ved byggeforeningerne, at husene ligger ved smalle veje og typisk med en central plads eller bebyggelse. Tilsvarende har de fleste af husene bevaret deres små forhaver, som placerer huset tilbagetrukket fra gaden, hvilket giver et mere privat præg. Husenes baghaver er også de fleste steder bevarede. Baghaverne var vigtige som

nyttehaver, hvor familien dyrkede egne grøntsager. Områdernes seks bebyggelser understøtter fortællingen om Københavnerens Velfærd, herunder særligt den tidlige udflytning til nye villakvarterer i Københavns nye indre forstæder mod nordvest og vest. Her fik sluttede grupper i den nye middelklasse af funktionærer og embedsmænd mulighed for at etablere sig i egentlige villakvarterer i énfamiliehuse med haver. Tilsvarende fik grupper af faglærte arbejdere mulighed for at etablere sig i række- eller flerfamiliehuse med deres familier.

De enkelte bebyggelser fremstår stadig intakte, og langt de fleste af de oprindelige huse er bevarede. Husene er dog i forskellig grad ombyggede, og det kan idag være vanskeligt at erkende den ensartede arkitektur, som ellers har kendetegnet dem;

- *Lyset* - velbevarede og med en høj SAVE-vurdering
- *Den røde by* - Delvist ombygget og med en middel SAVE-vurdering
- *Selveje* - Delvist ombyggede og med en middel SAVE-vurdering
- *Venners hjem* - Meget ombyggede og med en middel SAVE-vurdering
- *Kløverbladet* - Til dels velbevarede med en middel SAVE-vurdering
- *Den hvide by* - Til dels velbevarede og med en middel SAVE-vurdering

Områderne er således i forskellig grad beskyttede, idet de fleste af enkeltbygninger er vurderet som bevaringsværdige.

ANDRE KULTURMILJØER PÅ BRUTTOLISTEN

Bispebjerg Park Allé

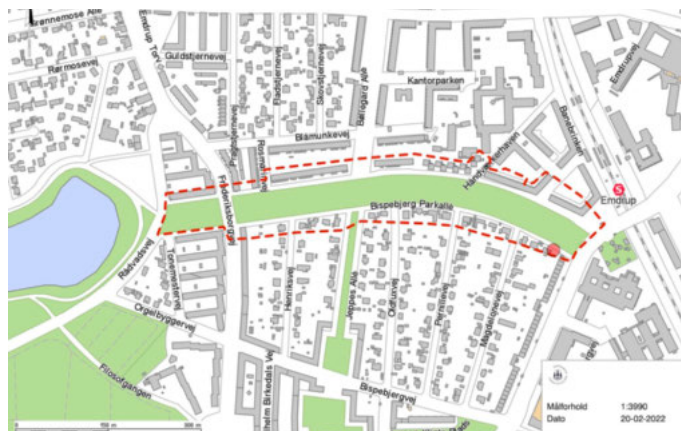
Området følger Bispebjerg Park Allés egen afgrænsning mod Tuborgvej i øst og Rådvalsvej i vest – alléen som kulturmiljø skal dog ses som en forlængelse af Utterslev Mose, og går derfor helt frem til mosens start. Mod syd og nord afgrænses miljøet af bebyggelse langs alléen, der bidrager til helhedsindtrykket.

Den brede Bispebjerg Parkallé er karakteristisk for planlægningen i Bispebjerg, hvor det planmæssige greb bag alléen var at trække området store grønne arealer ind i storbyen via et sammenhængende parkstrøg. For Bispebjerg Parkallé er det Utterslev Mose, der bliver trukket ind i byen.

Parkalléen opleves ikke som et traditionelt vejforløb. I stedet består den af to relativt smalle boligveje med bebyggelse til den ene side. I området mellem de to boligveje ligger et 45 m bredt grønt bælte med græs flankeret af træer, der netop giver området dets parklignende allé-karaktér. Kombinationen med det tidstypiske boligbyggeri langs alléen, understreger helheden.

Bebyggelsen, der afgrænser Bispebjerg Parkallé, er forskelligartet med private villaer, almene rækkehuse (Kantorparken), etagebyggeri fordelt mellem almene familieboliger, samt kollegie, plejehjem og Håndværkerforeningens boliger.

Parkalléen indgår i en samlet struktur, der krydses på midten af Jeppes Allé, der indgår i den samlede struktur omkring Grundtvigskirken.

Parkalléen som grønt strøg vidner om dens historie som et forsøg på at begrønne området. Derfor er særligt dens funktion som samlet grønt rekreativt miljø vigtigt at bibeholde.

Miljøet supplerer det tilsvarende strøg langs og på tværs af Lersø Parkallé som vigtige dele af fortællingen om københavnernes velfærd.

Området er et udmærket eksempel på Københavns grønne korridorer, der skabte forbindelser til åbne arealer, som fremhævet i Den Grønne Betænkning fra 1936. Bevægelsen gennem disse grønne korridorer kan følges helt fra søerne gennem Østre Anlæg og langs Lersø Parkallé over Bispebjerg Parkallé og gennem moserne. Herfra fortsætter den grønne korridor langs Vestvolden til Damhusengen, for så at forløbe ad Rødovre Parkvej mod Vestskoven. Området kan således både betragtes som et selvstændigt kulturmiljø med en unik karaktér i kraft af dets gadeplan, eller det kan anskues som del af et større kulturmiljø, der omfatter andre dele af de grønne korridorer.

Områdets udvikling er ikke sikret gennem en lokalplan, der kan regulere og bevare området sammenhænge mellem park, veje og bebyggelse. En stor del af de enkelte bygninger i området er vurderet som bevaringsværdige med en middel bevaringsværdi. Dog er etageejendommene i områdets østlige ende vurderet bevaringsværdige med en høj værdi.

PERSPEKTIVER OG IDEER TIL FREMTIDIGE UNDERSØGELSER

Indledning

Som det fremgår af ovenstående, har screeningen peget på en række temaer, historier og steder, som ikke direkte er rummet indenfor den nuværende afgrænsning af fortællingen om Københavnernes velfærd.

Det kan derfor i forbindelse med en eventuel fremtidig opdatering af de værdifulde kulturmiljøer og de fire centrale fortællinger overvejes at brede fortællingen og udpegninger af værdifulde kulturmiljøer ud med nogle af de følgende aspekter.

Byomdannelserne

En præcisering af fortællingens ramme er en forudsætning for i højere grad at kunne omfatte de byomdannelser, som har været et væsentligt udviklingstræk i København og har skabt den by, som vi kender i dag. Dette udviklingstræk anbefales også afspejlet i de værdifulde kulturmiljøer. For blandt andet at kunne omfatte denne nyere del af kulturhistorien anbefales det, at fortællingens udvides, så kulturmiljøer, der vidner om den forrige generations nybyggerier og omdannelser på bolig- og institutionsområdet, kan udpeges og sikres som samlede kulturmiljøer med fokus på de tidstypiske værdier, der karakteriserer dem.

Baseline for bevaringsværdier

I denne sammenhæng vil det være nødvendigt at forholde sig til spørgsmålet om originalitet, og hvilke perioder de værdifulde kulturmiljøer skal afspejle. Dette gælder ikke mindst i forbindelse med tilknyttede vurderinger af bygningers bevaringsværdighed efter SAVE-metoden. Disse vurderinger tager i reglen udgangspunkt i den originalitet, som den enkelte bygning besad på opførelsestidspunktet, og som ikke tager højde for senere vigtige kulturhistoriske lag i form af eksempelvis udestuer, karnapper og energirenoveringer.

Det anbefales derfor, at der præciseres og begrundes en kronologisk baseline for de værdifulde kulturmiljøer og deres delområder, der angiver et udgangspunkt for vurderingen af de væsentligste tidsperioder og kulturværdier, som ønskes fastholdt gennem udpegningen.

Københavnernes hverdag

Screeningen har peget på en række temaer, der knytter sig til københavnernes hverdagsliv, men som ikke umiddelbart kan omfattes af den nuværende fortællings afgrænsning eller i de øvrige fortællinger.

Det anbefales derfor, at fortællingen ved en fremtidig opdatering udvides til generelt at have et bredere fokus på *Københavnernes hverdag* med henblik på at kunne sikre andre væsentlige kulturspor og bevaringsværdier indenfor rammerne af fortællingen.

Idéer til fremtidige temaer og kulturmiljøer

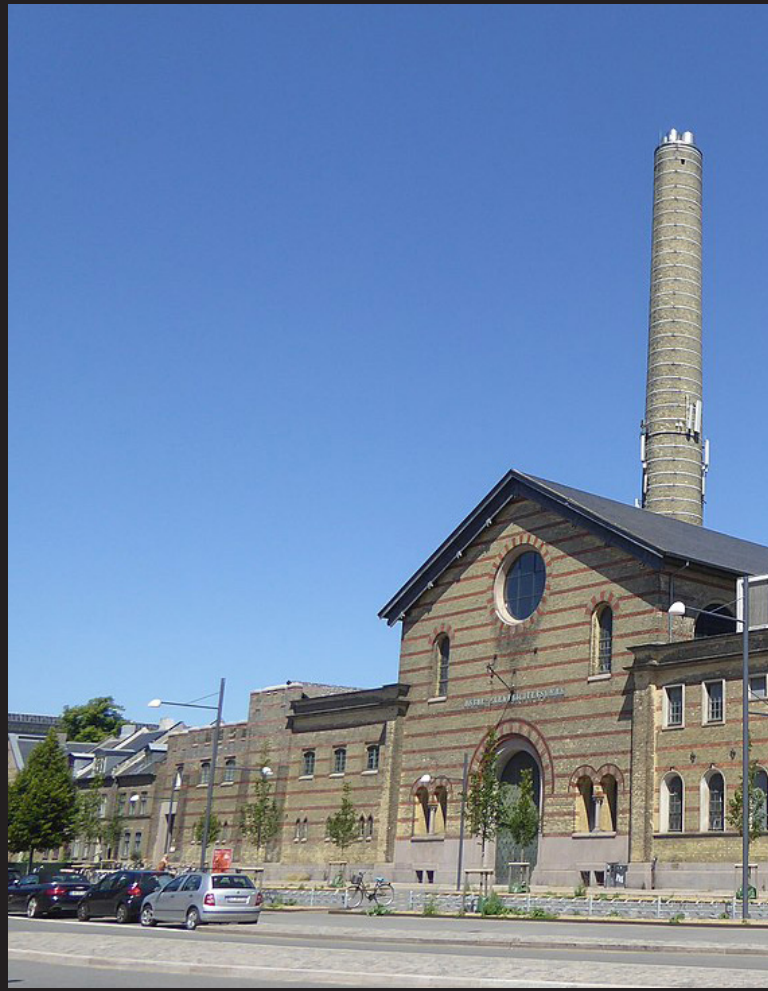
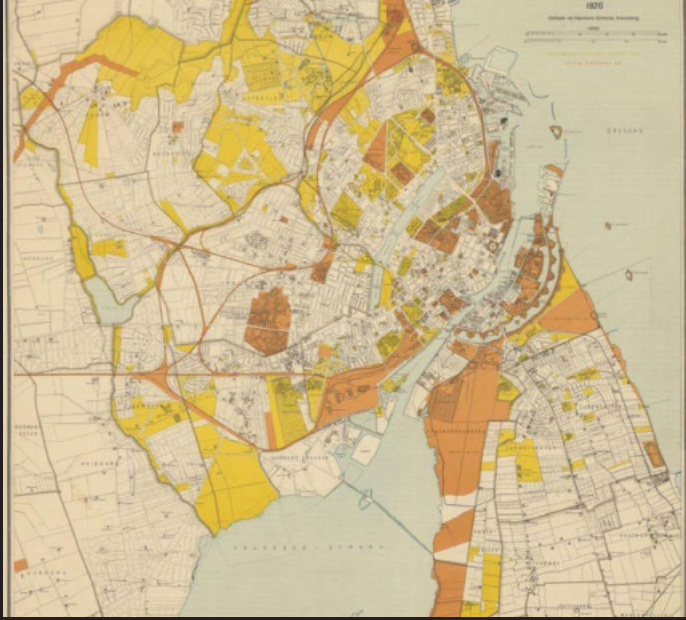
Screeningen har peget på, at der er en række aspekter af Københavns erhvervsliv, som kun i begrænset omfang er repræsenteret i de eksisterende og anbefalede udpegninger, idet fortællingens aktuelle afgrænsning ikke understøtter dem. Ved en fremtidig opdatering af de værdifulde kulturmiljøer kan det derfor overvejes at pege på steder og sammenhænge, der understreger en række temaer, som har været karakteristiske for københavnernes hverdagsliv i særligt det 20. århundrede.

Blandt de mulige temaer, der på baggrund af nærmere undersøgelser kunne omfattes, kan nævnes:

- *Københavnernes nyere boliger*
- *Københavnernes indkøb*
- *Københavnernes forlystelser*

Dobbelthuse på Bovnevangen

KØBENHAVN SOM METROPOL

Som led i screeningen for nye kulturmiljøer har det været undersøgt, om der skulle være et behov for at supplere de fire eksisterende fortællinger med én eller flere nye fortællinger, der kan omfatte andre væsentlige aspekter af Københavns historie og udvikling.

Screeningen har her peget på en mulig fortælling om København som metropol, der kunne rumme en række temaer omkring byens udvikling som storby i et regionalt, nationalt og til dels internationalt perspektiv.

Screeningen har herunder peget på en række mulige temaer samt i alt fire konkrete forslag til kulturmiljøer indenfor en sådan ny fortælling.

Det er i forbindelse med den gennemførte prioritering vurderet, at kun ét af disse forslag bør omfattes af en udpegning som værdifuldt kulturmiljø. Dette kulturmiljø kan omfattes af én af de eksisterende fire fortællinger. Det er derfor vurderet, at der ikke er basis for en femte fortælling om København som metropol.

BAGGRUND FOR EN MULIG FORTÆLLING OM KØBENHAVN SOM METROPOL

En mulig femte fortælling

Screeningens indledende undersøgelser har peget på, at der eventuelt kan formuleres en ny særskilt fortælling, der knytter sig til Københavns særegne historie og udviklingstræk som storby. En del af de identificerede temaer og mulige kulturmiljøer knytter sig i samtidig - og til dels i højere grad - til Københavns udviklingstræk som storby og som metropol eller center i et regionalt perspektiv.

Der har derfor være vurderet, hvorvidt de eksisterende fire fortællinger bør suppleres af en ny selvstændig hovedfortælling, der giver mulighed for at omfatte relevante historier og kulturspor, der handler om Københavns roller, udviklingstræk og historier i både et lokalt og regionalt perspektiv.

Screeningen og prioriteringen af forslag til nye kulturmiljøer har i sidste ende peget på, at der ikke synes at være basis for en selvstændig femte fortælling.

Den faglige baggrund for en mulig ny fortælling

Københavns vækst og udvikling i løbet af de sidste godt hundrede år har skabt en række nye strukturer med nye decentrale bydelscentre og ny infrastruktur, der har forbundet byen på nye måder. Denne udvikling er ikke bare sket indenfor kommunen, men har bundet byen uløseligt sammen med dens ydre forstæder i omegnskommunerne og har fremmet funktionsdelingen med dens opland. Fra at være en stor by i slutningen af 1800-tallet udviklede København sig til en moderne storby - en metropol - der driver udviklingen i hele regionen.

Screeningens indledende undersøgelser har peget på, at afgrænsningen af fortællingerne om København som hovedstad, København som havneby, produktionens København og københavnernes velfærd er meget relevante, men måske er for snævre til at kunne rumme alle temaer omkring storbyens funktioner og strukturer.

Der er to klare tendenser i den aktuelle historie- og byplanforskning omkring Københavns og Hovedstadsregionens historie og struktur.

På den ene side er der en klar tendens til at ud-

forske og formidle den meget lokale historie i de enkelte bydele og omegnskommuner. Her er der fokus på den særegne ældre historie, som fortsat er en del af stedernes identitet og fortællinger. I denne kontekst er der også stor fokus på at sikre steder og kulturspor med en stærk lokal historie og forankring. Tendensen er et udtryk for, at byen er blevet stor, og at der ses et behov for at kunne identificere med de nære værdier.

På den anden side er der en tendens i forskningen omkring at anskue København og Hovedstadsregionen i en regional kontekst, som sammenfatter udviklingstendenser, strukturer og funktioner på tværs af kommunegrænserne. I denne kontekst defineres København og Frederiksberg som kernen i en metropol og som den drivende faktor i den regionale udvikling, indenfor et område, der netop tidligere er blevet betegnet som Storkøbenhavn.

Derfor har der i screeningen været et særligt fokus på hovedstadens forskellige skalaer og grænsefladerne mellem hovedstaden roller som regerings-, industri og boligby, storbyen København og Københavns stilling i forhold til Hovedstadsregionen.

En mulig fremtidig opdatering af fortællingerne

De fire eksisterende fortællinger med deres udpegede værdifulde kulturmiljøer er fortsat relevante. Introduktionen af en ny, femte fortælling vil blot kunne give de eksisterende kulturmiljøer en yderligere perspektivering. Enkelte lokalt eller generelt orienterede temaer og steder vil bedre kunne forklares og forstås som del af en ny fortælling, der både formår at rumme det meget lokale og det helt overordnede perspektiv.

Ved en eventuel fremtidig opdatering af kommuneplanen kan de fire eksisterende fortællinger eventuelt bredes ud til i højere grad at kunne omfatte bredere fortællinger om byens egen historie og indre udviklingsdynamik set i et mere lokalt perspektiv, samt at give mulighed for også at anskue fortællingerne i et regionalt perspektiv.

AFGRÆNSNING AF DEN MULIGE FORTÆLLING

Fortællingens mulige afgrænsning

Som led i screeningen for temaer og mulige kulturmiljøer indenfor en selvstændig ny fortælling, er der i formuleret en tentativ afgrænsning for en mulig femte samlende fortælling om København som metropol eller storby. Denne tentative afgrænsning har været følgende:

”Københavns eksplosive vækst i løbet af de sidste godt hundrede år har skabt helt nye strukturer med nye funktioner, decentrale bydelscentre og ny infrastruktur, der har forbundet byen på nye måder. Denne udvikling har afspejlet sig i en række karakteristiske kulturspor, der er unikke for København.”

Historisk baggrund

Allerede med indlemmelsen af nye områder i København i 1901 begyndte byen at udvikle sig fra at være en stor by til i højere grad at være en egentlig storby og metropol, som har bredt sig over større og større dele af omegnskommunerne i perioden 1910-60 og store dele af Sjælland i tiden siden 1960.

Københavns byudviklingsprogrammer og ikke mindst Fingerplanerne har været retningsgivende for udviklingen. Blandt andet forlængelsen og den lagvise udvikling af byens infrastruktur er et godt eksempel på denne planlagte udvikling. Det samme gælder for delingen i funktioner og arealanvendelsen, der er sket med blandt andet udflytningen af industrien og dele af detailhandlen til omegnskommunerne. Tilsvarende er centrale funktioner blevet koncentreret i København, som fungerer som centrum i en bredere metropoludvikling.

København er blevet en storby med en unik struktur, og byens historie og værdifulde kulturmiljøer kan for perioden efter 1940 ikke adskilles fra dens omegn. Fortællingen om København som metropol, er derfor et relevant tema omkring en række temaer omkring Københavns indre roller og funktioner som storby og som center for en regional udvikling.

Mulige temaer indenfor fortællingen

Der er en lang række temaer, som kunne være relevante under en samlende fortælling om København som metropol, og som er relevante for forståelsen af storbyens udviklingstræk siden 1900.

Nogle af de hovedemner, som kunne belyses i en selvstændig fortælling om København som Metropol, er:

- *Københavns byplaner*, der handler om byens udvikling i den store skala med fokus på de store udviklingsprojekter og udvidelser af byen med både lokal, regional eller national betydning.
- *Københavns trafik*, der handler om, hvordan storbyen er bundet sammen gennem sine vej- og stinet, busser og baner, der forbinder byen internt og med dens omverden.
- *Københavns forsyning*, der handler om, hvordan byen bindes sammen gennem forsyningsnet og tekniske værker til el, vand, varme, strøm og kloak.
- *Københavns bydele*, der handler om de enkelte bydeles særegne karakter, historie og identitet og nogle af de steder, der har en særlig lokal betydning, eller som særligt kendetegner den enkelte bydel.
- *Københavns grønne strukturer*, der handler om de parker og forbindelser, der siden 1930'erne er blevet anlagt som grønne rum og korridorer til naturoplevelser.
- *Københavns fornyelse*, der handler om, hvordan København løbende har udviklet sig som storby gennem udvidelser til nye områder og stadig udvikler sig gennem byfornyelse og transformation.

KVALIFICERING OG ANBEFALING AF NYE KULTURMILJØER

Indledning

Der er i forbindelse med screeningen for eventuelle nye kulturmiljøer indenfor en mulig fortælling om København som metropol identificeret fire temaer og historier, som kan genfindes i byrummet som væsentlige og bevaringsværdige kulturspor. Kulturmiljøerne understøtter alle fortællingen om Københavns særegne træk som en storby.

I alt er fire kulturmiljøer er efter en nærmere drøftelse i arbejdsgruppen indført på bruttolisten. Det drejer sig om følgende:

Høj prioritering – anbefales udpeget i kommuneplanen under fortællingen Københavnerens velfærd

Københavns forsyning, som sammenfatter de store netværk, der betjener byen med elektricitet, vand, gas, telefon samt kloak og renovation.

Københavns forsyning omfatter fem delfortællinger og de ti delområder, der rummer de bedst bevarede og genkendelige kulturspor til belysning af en ny og væsentlig del af Københavns udviklingshistorie. Set i sammenhæng lever de ti delområder op til udpegningskriterierne og repræsenterer en central sammenhæng, som netop kan fremhæves som et værdifuldt kulturmiljø.

På grundlag af screeningen og vurderingen i arbejdsgruppen anbefales temaet udpeget som værdifuldt kulturmiljø og vil eventuelt kunne rummes indenfor fortællingen om Produktionens København.

Middel prioritering:

S-banen, som er et vidnesbyrd om Københavns unikke udbygning af en infrastruktur, der har bundet byen og dens nære omverden sammen siden 1934.

Den væsentlige historie omkring S-banen er repræsenteret ved Højbanen og kvarteret med Nørrebro Station som er et velbevaret og karakteristisk eksempel på S-banens markante tilstedeværelse i bybilledet.

Området vil eventuelt kunne rummes indenfor fortællingen om København som hovedstad svarende til kulturmiljøet omkring Københavns Hovedbanegård.

Lav prioritering:

Blegdamsvejs Ting- og Arresthus samt politistation, som eksempler på opretholdelsen af lov og orden i København og i Hovedstadsregionen. Anbefales med en lav prioritering

Blegdamsvejs Ting- og Arresthus udgør et velbevaret kulturmiljø, som dog endnu ikke præciseret, idet der mangler forskning på området. Det anbefales derfor ikke umiddelbart udpeget, men vil eventuelt senere kunne rummes indenfor fortællingen om København som hovedstad.

Strøget, som eksempel på et butiksområde, der siden midten af 1800-tallet har opnået status som både lokalt, regionalt og nationalt unikt indkøbsområde.

Strøget bidrager med en ny og væsentlig fortælling omkring København som handelsby. Området er som geografisk enhed allerede omfattet af kulturmiljøudpegning af middelalderbyen og udgør således et ekstra kulturhistorisk lag i en eksisterende udpegning. Det anbefales derfor ikke umiddelbart udpeget. På baggrund af en nærmere undersøgelse vil en selvstændig udpegning kunne styrke stedets historie og omfattes af fortællingen om Produktionens København.

De enkelte forslag er kort præsenteret nedenfor.

Kloakpumpestationen på Vermlandsgade

KØBENHAVN SOM METROPOL

KØBENHAVNS FORSYNING

I løbet af 1870'erne voksede København eksplosivt efter at være sluppet ud af befæstningens og demarkationslinjens snævre rammer. På bare 25 år; fra 1870-1895 fordoblede København sit indbyggertal til mere end 400.000.

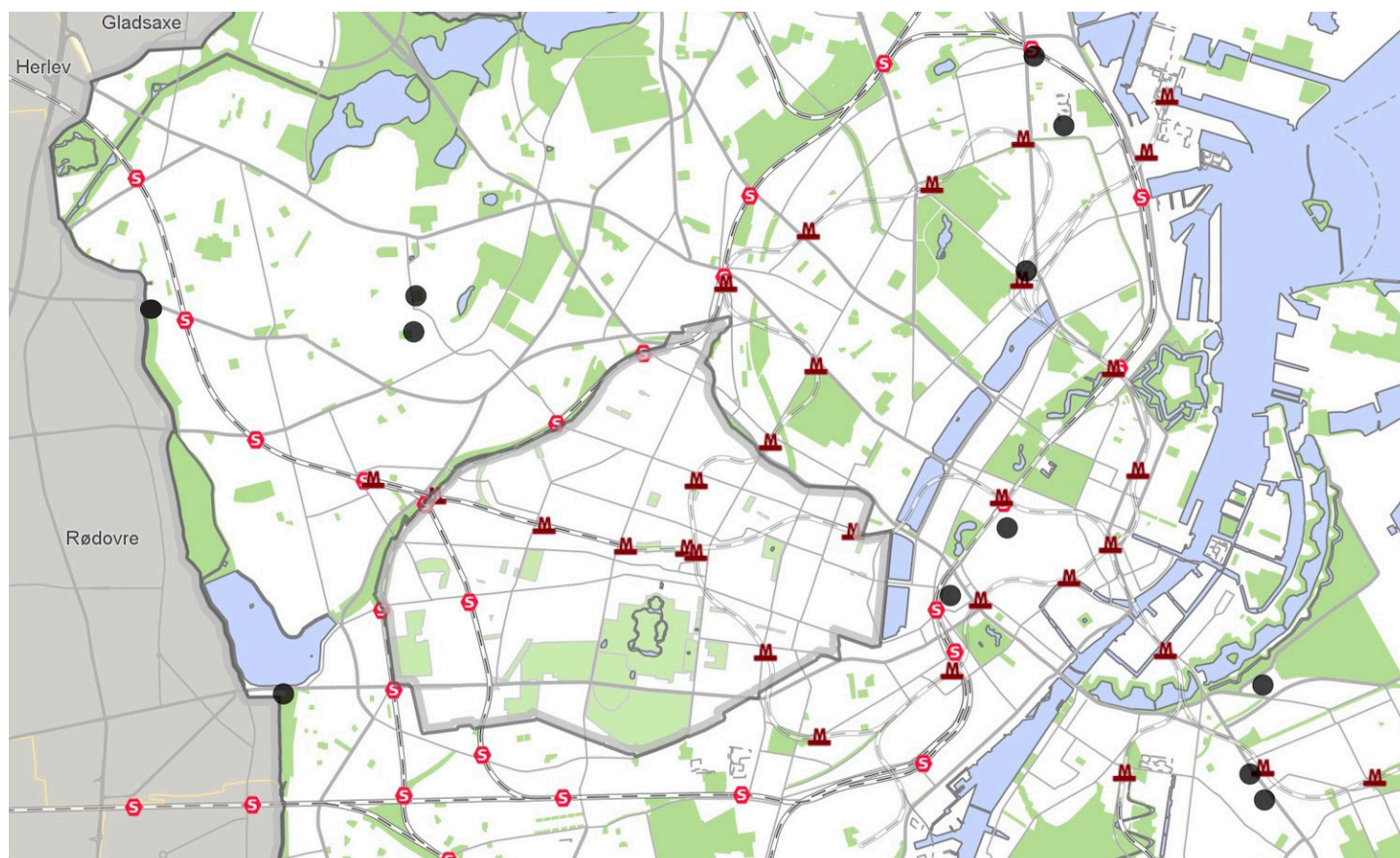
Den voldsomme udvikling og de øgede krav til livet i en moderne storby stillede tilsvarende store krav til byens infrastruktur. Adgangen til rent drikkevand og til bortledning af spildevand fra de tætte boligkvarterer var en forudsætning for byens fortsatte vækst og for københavnernes velfærd og sundhed. Samtidig gennemgik København som andre moderne byer i disse år en gennemgribende sort omstilling, hvor byen blev afhængig af kul, gas og olie til opvarmning, belysning og transport. I tiden mellem 1895 og 1910 blev forsyningsnettene til el, gas, kloak, vand og telefon fuldt udbygget med de store offentlige og private værker, der skulle forsyne byen.

Denne udvikling fortsatte med den fulde udbygning af Københavns nye områder i første halvdel af 1900-tallet med nye indre forstæder. Samtidig blev København strukturelt og funktionelt i stigende grad

integreret med byens omegn. Oplandskommunerne blev fra 1920 til egentlige forstadskommuner, som forsyningen af København blev fuldt afhængig af. København bevægede sig i denne periode fra at være en storby til at være en egentlig metropol med en række integrerede forstadsområder.

Den helt centrale infrastruktur, som var en forudsætning for byens udvikling, er en upågtet og kompleks historie, hvor en stor del af kultursporene ligger gemt i jorden i form af forsyningsnet til vand, gas, el, kloak og telefon.

Kulturmiljøet omfatter i alt 11 lokaliteter med bygningsstrukturer og tekniske anlæg, som står som velbevarede repræsentanter for denne væsentlige historie. Flere af disse anlæg har hidtil primært været bevaringsværdige i kraft af de arkitektoniske kvaliteter, som de kommunale værker ofte besidder. Sammen løfter disse steder dog centrale historier, som i de sidste 150 år har været forudsætninger for københavnernes velfærd, produktionens København og Københavns udvikling som metropol.

KØBENHAVN SOM METROPOL

KØBENHAVNS FORSYNING

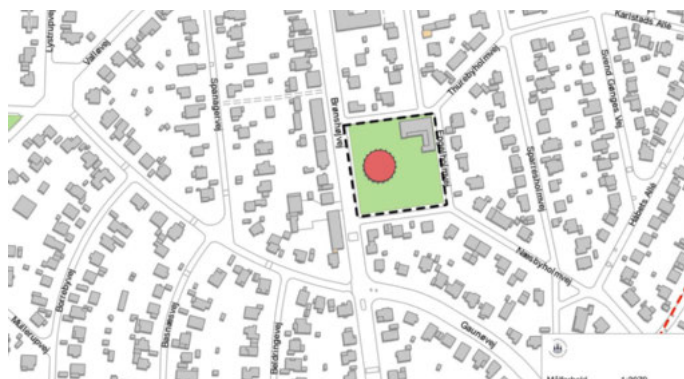
Københavns vandforsyning

Vandet har været en afgørende forudsætning for Københavns udvikling. Byen kunne fra slutningen af 1800-tallet ikke forsyne sig selv med vand. Vandforsyningen er et godt eksempel på, at København efter århundredeskiftet gik fra at være en stor by til at være en egentlig metropol, hvis grundlæggende struktur og funktioner er blevet uløseligt forbundet med byens omegn i en meget stor skala.

Københavns Vandværk i Studiestræde, 1859. Det meget fine og komplette vandværk er bygningsfredet.

Vandforsyningen er i udpegning repræsenteret ved Københavns Vandværk i Studiestræde, som var det sidste vandværk, der udnyttede vand fra søerne, Brønshøj Vandtårn, som forsynede den nye bydel fra 1928. Endeligt omfatter udpegningen Valby Vandværk med dets kildeplads og Kildeplads B ved Harrestrup å, som siden 1901 har været de eneste vandindvindingsområder indenfor kommunen.

Brønshøj Vandtårn i Brønshøj, 1928. Det unikke vandtårn i beton er bygningsfredet i kraft af dets arkitektoniske og ingeniørmæssige kvaliteter.

Valby Vandværk og kildeplads på Roskildevej, 1901 er et meget fint og velbevaret miljø, der er bevaringsværdigt og omfattet af en naturfredning.

Kildeplads B på Islevhusvej er den eneste af kildepladserne til Islevbro Vandværk, som ligger i Københavns Kommune. Kildepladsen med dens karakteristiske iltningshus fra 1901 er bevaret intakt.

KØBENHAVN SOM METROPOL

KØBENHAVNS FORSYNING

Københavns kloaker og renovation

Kloakkerne og latrinbehandlingen har været en væsentlig del af Københavns udvikling, og har været væsentlig for udviklingen af byens velfærd, som op gennem tiden ellers havde været præget af flere epidemier og uhumske byområder - ikke mindst i de lavestliggende dele af middelalderbyen mod havnen. Her blev etableringen af en effektiv latrin- og affaldshåndtering i sidste halvdel af 1800-tallet afgørende for byens fortsatte udvikling.

Kloakpumpestation i Herjedalsgade, 1901-02. Den meget fine latrinsamlestation og kloakpumpestation er vurderet bevaringsværdig og anvendes stadig

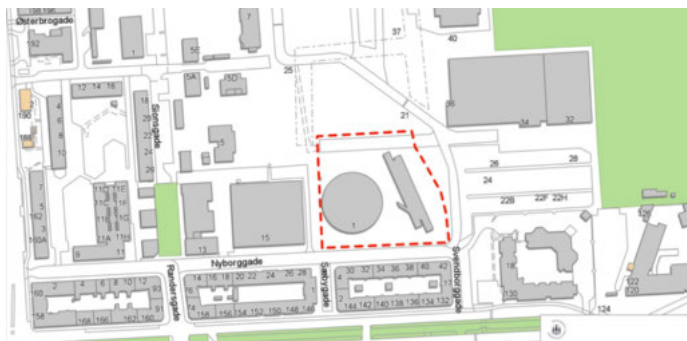
Aspektet af kloak og renovation er i udpegningen repræsenteret ved det unikke udluftningstårn ved kloakpumpestationen ved sporsløjfen, som er den eneste bevarede af de oprindelige 12 stationer. Samtidig indgår den store kloakpumpestation i Herjedalsgade, som tidligere også var latrinsamlestation for hele den indre by. Det fine anlæg er stadig i funktion. Begge er meget synlige vidnesbyrd om denne centrale historie.

Kloakpumpestation ved Sporsløjfen, 1906-08. Med dets unikke udluftningstårn i form som en minaret er stationen vurderet som bevaringsværdig.

Københavns gasforsyning

København har uden sammenligning været den største forbruger af gas i landet. Gassen har således været et centralt element i byens udvikling og i københavnernes velfærd i mere end 160 år. Der er dog kun få bevarede kulturspor fra denne historie i det offentlige rum, hvis man ser bort fra de ca. 2.000 km gasledninger, der ligger under byen.

Østre Gasværk fra 1878 udgør en meget markant bygning, der er bygningsfredet. Kun hovedbeholderen er i dag bevaret og de øvrige dele er fjernet.

Temaet er repræsenteret ved det velbevarede bygningskompleks omkring Øster Elværk, der var ét af de fire værker, der fremstillede strøm til de enkelte bydele. Endvidere indgår den komplet bevarede, store transformerstation i Brønshøj, der skulle forsyne bydelens store nye boligområder med strøm. Elforsyningens tredje ben; de lokale transformerhuse, der skulle forsyne byens enkelte bebyggelser, er omfattet af flere andre værdifulde kulturmiljøer.

KØBENHAVN SOM METROPOL

KØBENHAVNS FORSYNING

Københavns elektricitet

I de fleste købstæder var det private selskaber, der udbød elektricitet og udbyggede kraftværker. I København blev det fra 1891 den kommunale tjeneste Københavns Belysningsvæsen, der forestod opgaven. Udpegningen af et lavspændingværk og en transformerstation understøtter og udbygger den eksisterende udpegning af HC Ørstedsværket som kulturmiljø.

Østre Elværk fra 1902 er et meget fint eksempel på Københavns fire tidlige lavspændingsværker. Værket er vurderet som bevaringsværdigt.

Københavns telefoner

København fik sine første telefoner allerede i 1881 som én af de første storbyer i verden. Telefoner blev er privat forretningsområde under Københavns Telefon Aktieselskab (KTAS). Kulturmiljøet peger på to væsentlige, velbevarede lokaliteter, der repræsenterer telefonvæsnets tilstedeværelse og udvikling i København siden 1881.

Temaet er repræsenteret ved KTAS' store telefonhus og centrale administration i Nørregade, som et

Telefonhuset i Nørregade opført fra 1910 er et meget stort bygningskompleks og tidligere hovedkvarter for KTAS. Flere af bygningerne er vurderet som bevaringsværdige.

Udpegningen er repræsenteret ved det meget store Østre Gasværk fra 1878, som er det eneste bevarede af Københavns oprindeligt fire gasværker. Af det oprindelige anlæg med dets store kulhavn er kun den meget markante hovedbeholder bevaret.

Transformerstationen i Brønshøj fra 1944 er et arkitektonisk meget fint eksempel på bydelens transformerstationer og er vurderet bevaringsværdigt.

meget fint og velbevaret kulturmiljø, der vidner om telefonselskabets indflydelse og økonomiske styrke. Endvidere indgår to centraler i Norgesgade i udpegningen; den betjente central Amagerbro fra 1914 og den senere automatiske central, der afløste den betjente i 1969. Begge centraler er typiske eksempler på den høje arkitektoniske og håndværksmæssige kvalitet, der kendetegnede KTAS' bygninger.

Telefoncentraler i Norgesgade, 1914 og 1969. De to centraler er tidstypiske eksempler på de 14 lokale centraler i København. Den ene bygning er vurderet som bevaringsværdig.

S-BANEN

S-banen er et godt eksempel på udviklingen af København som metropol, der med tiden er kommet til at integrere forstadskommunerne på helt nye måder.

S-banen er samtidig unik for København, for selvom byer som Århus og Odense delvist har holdt liv i mindre lokalbaner, er nettet ikke nær så udbygget.

Højbanen mellem Tikøbsgade og Nørrebrogade med Nørrebro Station. I 1928 etablerede DSB et godsbanespor mellem Hellerup og Flintholm for at lede den stigende godstrafik udenom Hovedbanegården. For at den nye bane ikke skulle spærre de mange store indfaldsveje til København, blev dele af banetracéet hævet som en højbane på en betonkonstruktion.

Dette gjaldt blandt andet ved banens overførsel ved Nørrebrogade, hvor der blev etableret den nye Nørrebro Station. Den hævede bane kom til at markere bybilledet i hele området med dens arkader, der kom til at rumme butikker og værksteder. S-banen blev indviet i 1934 som en ringbane fra Hellerup til Grøndal som den eneste linie, der ikke passerede gennem Hovedbanegården.

Banen har skabt et unikt, men karakteristisk miljø ved Nørrebro Station med dens arkader og hævede buehal.

TING- OG ARRESTHUSET PÅ BLEGDAMSVEJ

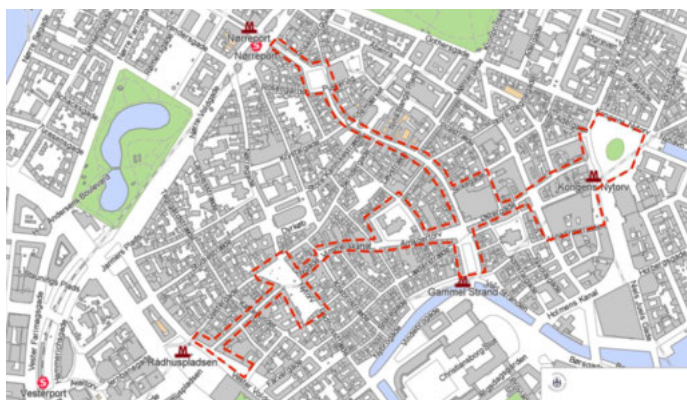

Københavns Amts Ting og Arresthus blev opført på Blegdamsvej i 1865 som et udtryk for, at København for alvor begyndte at brede sig med bykvarterer ud over den traditionelle middelalderby. Samtidig flyttede arrestfunktionen fra det hidtidige arresthus på Frederiksholms Kanal til udkanten af byen. Det nye tinghus for Københavns Amt skulle dække de nye byområder og det åbne land omkring byen.

Både arresthuset og den lidt senere politistation ved siden af er gode eksempler på retsstaten som én af det nye folkestyres væsentligste grundsten. Her opførte man i København imponerende bygninger til at rumme disse funktioner, hvor købstædernes tings- og domhuse ofte var placeret centralt i byerne, men var mere tilbageholdende og ofte opført som de samtidige borgerhuse. Med Københavns Byret, Højesteret og Amtets tinghus fik retsvæsnen i hovedstaden et klart magtudtryk. Samtidig understøtter det klart Københavns pondus i forhold til provinsen.

Kulturmiljøet understøtter fortællingen om Københavnerens Velfærd med et vigtigt aspekt omkring sikkerhed i storbyen. Bydelens politistation og det amtslige tinghus er dog samtidig et udtryk for byens størrelse og dens centrale betydning for regulering og udvikling af samfundslivet i et langt større område. Derfor understøtter kulturmiljøet ikke mindst fortællingen om København som metropol.

STRØGET

Strækningen fra Kongens Nytorv til Rådhuspladsen blev kaldt Strøget fra omkring 1890. Tidligere havde man brugt betegnelsen Ruten om denne strækning. Strøget er angiveligt Europas første gågade og én af de længste.

Strøgets bebyggelse er netop præget af traditionen fra de rige købmandsgårde og senere borgerhuse, der ofte i deres udformning eller udsmykning viser,

hvilke varer huset havde til salg. Det er samtidig karakteristisk, at mange af Strøgets bygninger løbende er blevet opgraderet til at afspejle de aktuelle bygningsstile, og mange af husene er blevet ombygget af flere omgange med nye facader. Siden midten af 1800-tallet kom de store udstillingsvinduer og niveuadgange til som det første sted i Danmark. En placering på handeleggaderne var et udstillingsvindue til et meget stort kundegrundlag fra hele landet. Tilsvarende dukkede prestigefyldte stormagasiner og hoteller op, der kunne betjene både et lokalt, et nationalt og et internationalt publikum. Her kan man købe alt – undtagen dagligvarer.

Strøget har gennem tiden fastholdt en del af denne funktion som Københavns kommercielle udstillingsvindue. Ser man op, vil man imidlertid kunne se, at de fleste af byhusene er opført i 1700-tallet. Tilsvarende er områdets pladser blevet opgraderet til hele tiden at afspejle aktuelle stilarter og funktioner.